

O'QUVCHI-YOSHLARNI IJTIMOYIY-MADANIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH TA'LIM TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH*Norbo 'taev Farxod Maxsiddin o'g'li**Samarqand davlat tibbiyot universiteti Pedagogika va psixologiya kafedrasida mustaqil izlanuvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchi-yoshlarni ijtimoiy-madaniy kompetensiyalarini rivojlantirishda vitagen ta'lim texnologiyalaridan foydalanish yuksak ma'naviyatli, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishda o'qituvchi faoliyatida qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalaridan foydalanish masalalari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: vitagen ta'lim texnologiyalar, yuksak ma'naviyat, ijtimoiy mas'uliyat, ma'naviy tarbiya, konsepsiyasi, global tendensiya, trening, o'quv faoliyatini rag'batlantirish, iqtidor muvaffaqiyat holatini yaratish, o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini baholash.

Аннотация. В данной статье освещается использование витагенных педагогических технологий в развитии социокультурных компетенций учащихся, а также освещены вопросы использования педагогических технологий, применяемых в деятельности учителя при организации образовательного процесса.

Ключевые слова: витагенные образовательные технологии, высокая духовность, социальная ответственность, духовное образование, концепция, мировая тенденция, обучение, мотивация образовательной деятельности, создание ситуации успеха талантливых, самооценка.

Annotation. This article highlights the use of vitagenic pedagogical technologies in the development of students' sociocultural competencies, as well as highlights the issues of using pedagogical technologies used in the teacher's activities in organizing the educational process.

Key words: vitagenic educational technologies, high spirituality, social responsibility, spiritual education, concept, global trend, training, motivation for educational activities, creating a situation for the success of talented people, self-awareness, self-esteem.

Mamlakatimizda yoshlar tarbiyasini zamonaviy asosda ilmiy-texnologik isloh qilish borasida olib borilayotgan islohotlar, uni bugungi kun talablariga mos odobli, axloqiy fazilatlariga ega, yuksak ma'naviyatli, shu bilan birga bilimdon, zukko, ruhan va jismonan sog'lom, keng dunyoqarash va tafakkurga ega, zamonaviy kasb-hunar egasi bo'lgan vatanparvar yoshlarni yetishtirib berishni talab etadi.

Ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya jarayoni "Milliy tiklanishdan - milliy yuksalish sari" tamoyili asosida taraqqiyotning yangi bosqichiga qadam qo'ydi. Yangi davr shiddati ta'lim-tarbiya tizimiga ham o'zining aniq, qat'iy talablarini qo'yimoqda. Tarbiyaga yangicha, tizimli yondashuv, bolada tayanch fazilatlarini kafolatli shakllantirishda oila, maktabgacha ta'lim, umumiy ta'lim, o'rta maxsus kasb-hunar va oliy ta'lim muassasalari, mahallalarning ijtimoiy-pedagogik imkoniyatlarini to'liq yuzaga chiqarishni va ular orasida ilmiy-metodik uzviylikni yangi darajaga ko'tarishni taqozo etadi.

Ta'lim sohasida pedagoglarning moddiy-ma'naviy sharoiti tubdan yaxshilanib, ta'lim sifatini oshirishning zamonaviy texnologiyalari joriy qilish, o'qituvchilarning faoliyatini ilmiy-metodik ta'minlovchi elektron darslik va o'quv qo'llanmalar yaratilishi tizimli amalga oshirilib kelinmoqda. Shu munosabat bilan "Uzluksiz ma'naviy tarbiya" Konsepsiyasining amaliyotga tadbiiq etilishida ma'naviy tarbiya tizimini yanada rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoevning 2020 yil 29 dekabrda Oliy Majlisga Murajaatnomasida ".....jamiyatda o'qituvchi kasbi eng nufuzli va obro'li kasb bo'lishi lozim. Muallimlarimiz o'quvchilarga sifatli ta'lim berish va o'z ustida ishlashdan boshqa narsa haqida o'ylamasligi uchun davlat barcha sharoitlarni yaratib berishi zarur"- deb ta'kidlab o'tdilar.

Ta'lim mamlakat yoshlar ma'naviyatiga yaratuvchilik faolligini baxsh etadi. O'sib kelayotgan avlodning barcha eng yaxshi imkoniyatlari, unda namoyon bo'ladi, kasb-kori mahorati uzluksiz takomillashadi, katta avlodlarning dono tajribasi anglab olinadi va yosh avlodga o'tadi. Yoshlar, ularning iqtidorligi va bilim olishga chanqoqligidan ta'lim va ma'naviyatni tushunib yetish boshlanadi, - degan qat'iy xulosaga kelindi.

Uzluksiz ma'naviy tarbiya Konsepsiyasining III-bobining 10-bandida umumiy o'rta ta'lim muassasalarining I - XI sinflari uchun "Odobnoma", "Vatan tuyg'usi", "Milliy istiqloq g'oyasi va ma'naviyat asoslari", "Dinlar tarixi" fanlarini birlashtirgan holda "Tarbiya" fanini joriy qilish bilan bog'liq tashkiliy, moliyaviy, ilmiy-metodik ishlar kompleksini amalga oshirish ko'zda tutilgan.

Umumta'lim maktablari o'quvchilarini ijtimoiy-madaniy kompetensiyalarini rivojlantirish strategiyasini samarali amalga oshirishda Tarbiya fanini o'qitilishi zarur ekanligi alohida ko'rsatib o'tilgan. Ta'lim-tarbiya jarayonida pedagogik innovatsiyalarni keng miqyosda qo'llash jahon taraqqiyotining global tendensiyasi hisoblanadi. Ayni paytda interfaol ta'lim muhitini yaratish, o'quvchilarning tafakkuri va dunyoqarashini rivojlantirishning innovatsion metod va texnologiyalarini

takomillashtirish yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Umumta'lim maktablarida "Tarbiya" fanin o'qitishda o'quvchilarni ijtimoiy-madaniy kompetensiyasini rivojlantirishda Vitagen ta'lim texnologiyasidan foydalanish xam muhim ahamiya kasb etadi. Vitagen ta'lim texnologiyasi haqida so'z yuritishdan oldin ushbu tushunchaning o'ziga ta'rif berib o'tadigan bo'lsak "Vita" lotinchadan "Hayot" degan ma'noni anglatadi. Ya'ni vitagen – hayotiy ahamiyatga ega, muhim degan ma'nolarni anglatadi.

Ushbu texnologiyaning asoschisi A.S.Belkin hisoblanadi. Ushbu texnologiya XX asrning 90-yillarida shakllana boshlagan. Ushbu texnologiya o'quvchi-qizlarning har tomonlama rivojlanishiga imkon beruvchi texnologiya hisoblanadi. Vitagen texnologiya eng avvalo hayotiy tajribaga asoslangan holda ta'lim va tarbiya jarayonida qizlarning rivojlanishini kafolatlovchi o'zaro natijaviy muloqotni tashkil etishga yordam beradi.

Vitagen texnologiyada boshqa texnologiyalardan farqli ravishda qizlarning hayotiy tajribasini ularning rivojlanishi va ijtimoiylashuvda asosiy vosita sifatida qaraladi. O'quvchi-qizlar bilan ishlash jarayonida hayotiy tajribalarga e'tibor qaratish orqali ular faoliyatini faollashtirish, aniq maqsadga yo'naltirish, hayotiy voqea-hodisalarga e'tiborli bo'lishni rivojlanishiga asos bo'ladi.

Vitagen texnologiyaning birinchi tayyorgarlik bosqichi pedagoglardan katta tayyorgarlikni talab qiladi. Bu texnologiyani o'tkazish jarayonida ishtirok etayotgan pedagog yuqori darajada pedagogik mahoratga ega bo'lishi lozim. Pedagog tomonidan qizlarning hayotiy tajribasiga tayangan holda o'rganilishi ko'zlangan kurs bo'limi yoki mavzu tanlab olinadi. Qizlar ushbu jarayonda o'z hayotiy tajribalarini nomayon qila olishlari uchun Vitagen tajribani rivojlantirish metodlari va usullari tanlab olinadi.

Ikkinchi bosqichda esa ushbu jarayonning maqsad va vazifalari aniqlanib, qizlarga ma'lumotlar beriladi.

Vitagen texnologiyaning uchunchi bosqichi boshlang'ich diagnostika bosqichi ushbu texnologiyaning eng asosiy bosqichlaridan biri hisoblanadi. Bu bosqichda texnologiyani o'tkazayotgan inson eng avvalo qizlarning hayotiy tajribalarini ochib beradi va shundan keyin ushbu ma'lumotlarni tahlil qiladi, qizlar hayotiy tajribalarining sifati, anglanganligi, miqdori, mazmuni, chuqur o'zlashtirilishi, darajasi, ilmiyligi va ishonchliligi keyingi o'rganilishi kerak bo'lgan ma'lumotlar harakatlarini belgilab beradi. Shuningdek ushbu bosqichda qizlarning hayotiy tajribalari bilan nazariy ma'lumotlar o'rtasida nomuvofiqliklar bo'lsa aniqlanadi, ushbu aniqlangan nomuvofiqlikni keltirib chiqaruvchi sabablar, dalillar to'planadi. Bu bosqichda texnologiyani tashkil qiluvchi insonning eng asosiy vazifasi o'quvchi-qizlar hayotiy tajribalari va ilmiy bilimlar o'rtasidagi nomuvofiqlik qay darajada ekanligini aniqlash va ilmiy asoslarga tayangan holda qizlar Vitagen tajribalarining tarbiyaviy jihatlarini yaqqol ochib berishni nazarda tutadi.

Har bir bosqich o'zaro bog'langan bo'lib, biri ikkinchisining davomi hisoblanadi. To'rtinchi bosqich mazmunli-texnologik bosqichda o'quvchi-qizlarda hayotiy tajribalariga tayangan holda ijtimoiy faollik borasida nazariy ma'lumotlar, ilmiy g'oyalar, dalillarni shakllantirishga qaratilgan bo'lib, bu jarayon qizlarning hayotiy tajribalarini va axborotlarini hozirgi zamonaviy fanning talablariga moslashtirishdan iborat. Bu bosqichda qizlarning hayotiy bilimlari ilmiy bilimlar bilan to'ldirilari, ba'zi xollarda hayotiy tajribalar inkor etilgan holda ilmiy jihatdan isbotlangan yangi bilimlar bilan to'ldiriladi.

Vitagenik tajribalarni korreksiyalash bosqichida esa qizlardagi ijtimoiy faollikga oid noto'g'ri g'oyalarni, tajribalarni to'g'irlashni nazarda tutadi. Bu jarayonning muvofaqiyatli kechishi pedagogning mahoratligiga va qizlardagi hayotiy tajribalarni chuqur o'rganganligiga bog'liq bo'ladi.

Yakunlovchi diagnostik bosqichda esa qizlarning ijtimoiy faollikka oid bilim, ko'nikma va malakalari har doimgidek nazorat qilinadi. Lekin bu jarayonda Vitagenik tayyorgarlik metod va usullaridan foydalanilgan holda tashkil qilinadi va albatta qizlarning ijtimoiy faollikga oid hayotiy tajribalarini o'rganish eng asosiy o'rinni egallaydi.

Texnologiyaning rejalashtirilgan-bashoratlovchi bosqichida o'quvchi-qizlarning ijtimoiy faolligiga Vitagen tajribaning qanday ta'sir qilishi oldindan bashorat qilinadi.

Umumta'lim maktablarida "Tarbiya" fanin o'qitishda o'quvchilarni ijtimoiy-madaniy kompetensiyasini rivojlantirishda pedagogik-psixologik tadqiqotlar kichik ta'lim guruhlarida hamkorlik o'rnatiladigan beshta asosiy shartni aniqlash imkonini berdi. O'quvchilarni guruh o'quv faoliyatiga jalb qilishning:

- birinchi sharti guruh a'zolari o'rtasida ijobiy munosabatlarni o'rnatish;
- ikkinchi asosiy shart - bu o'qitish natijasiga individual hissa qo'shish zarurati;
- uchinchi asosiy shart - ta'lim muammolarini hal qilish jarayonida intellektual va hissiy-shaxsan o'zaro yordam ko'rsatishga yo'naltirilgan o'quvchilarning bevosita o'zaro ta'sirini optimallashtirish;
- guruh ishi muvaffaqiyati uchun to'rtinchi shart - bu yetarlicha rivojlangan ijtimoiy ko'nikma va qobiliyatlarning mavjudligi;
- beshinchi shart guruh jarayonini aks ettirish zarurati bilan, ya'ni guruh o'quv ishlarida sodir bo'lgan voqealarni tahlil qilish va baholash jarayoni bilan bog'liq.

Umumta'lim maktablarida "Tarbiya" fanin o'qitishda o'quvchilarni ijtimoiy-madaniy kompetensiyasini rivojlantirishda loyihalash texnologiyalaridan foydalanish. Bugungi kunda

o'quvchilarning loyihaviy faoliyati - bolaning mustaqil tadqiqot qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan (muammo tug'dirish, ma'lumot to'plash va qayta ishlash, tajribalar o'tkazish, olingan natijalarni tahlil qilish) rivojlantiruvchi (shaxsga yo'naltirilgan) ta'lim usullaridan biri bo'lib, ijodiy qobiliyat va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi, ta'lim jarayoni davomida olgan bilimlarini birlashtiradi va ularni o'ziga xos hayotiy muammolar bilan tanishtiradi.

Loyiha asosida o'qitishning maqsadi o'quvchilar uchun shart-sharoitlarni yaratishdir: mustaqil ravishda va xohish bilan turli manbalardan etishmayotgan bilimlarni olish; olingan bilimlardan kognitiv va amaliy muammolarni hal qilishda foydalanishni o'rganish; turli guruhlarda ishlash orqali muloqot qobiliyatlarini egallash; o'zlarining tadqiqot qobiliyatlarini rivojlantirish (muammolarni aniqlash, ma'lumot to'plash, kuzatish, tajriba o'tkazish, tahlil qilish, gipotezalar tuzish, umumlashtirish qobiliyati); tizim fikrlashni rivojlantirish.

Shunday qilib, loyiha uslubining asosiy vazifasi - bilimlarning hajmini o'zlashtirish va ta'lim dasturlarini o'tash emas, balki o'quvchilarning o'z tajribalari va ularning dunyo haqidagi g'oyalarini amalda qo'llash, rivojlantirish va boyitishdir. Boshqacha qilib aytganda, har bir bola nafaqat o'ziga xosligini namoyon qilishi, balki uni boyitishi mumkin bo'lgan haqiqiy faoliyat uchun imkoniyatga ega bo'lishi kerak.

Loyiha usuli har doim o'quvchilarning mustaqil faoliyatiga - individual, juftlik, guruhga yo'naltirilgan bo'lib, o'quvchilar ma'lum vaqt davomida bajaradilar. O'qituvchi ma'lumot manbalarini taklif qilishi yoki mustaqil ravishda izlash uchun o'quvchilarning fikrlarini to'g'ri yo'nalishga yo'naltirishi mumkin. Natijada, o'quvchilar mustaqil ravishda va birgalikdagi sa'y-harakatlarda muammoni hal qilishlari kerak, zarur bilimlarni, ba'zan turli sohalaridan foydalanib, haqiqiy va aniq natijaga erishish kerak. Muammoni hal qilish bo'yicha barcha ishlar loyiha faoliyatining maqsadlarini egallaydi.

Agar biz loyiha usuli sifatida pedagogik texnologiya haqida gapiradigan bo'lsak, unda ushbu texnologiya o'z mohiyatiga ko'ra izlanuvchanlik, izlanish, muammoli usullarning kombinatsiyasini nazarda tutadi.

Loyiha usuli zamonaviy jamiyatdagi haqiqiy ijtimoiy vaziyat bilan bog'liq bo'lgan ta'limning mutlaqo yangi traektoriyasini qurish uchun asos bo'lib, shu bilan ta'lim natijalarining jamiyatda muvaffaqiyatli birga yashash uchun zarur bo'lgan natijalarga yaqinligini ta'minlaydi.

Loyiha faoliyati intizomini tarbiyalash, shuningdek, jamoada ishlash qobiliyati, qabul qilingan qaror uchun javobgarlik tuyg'usi va ijobiy ijtimoiy faoliyatga munosabatni shakllantiradi. Mas'uliyat ijtimoiy vakolatni rivojlantirish uchun asosdir. Proeksion faoliyatda majburiy bo'lgan irodani rivojlantirish va xatti-harakatlarning o'zbohshimchaliklari, ongli maqsadlarni belgilash mas'uliyatni shakllantirish bilan chambarchas bog'liqdir. Keyinchalik, biz mohiyati va tuzilishi bo'yicha dizayn texnologiyalariga o'xshash va ularning alohida xolati bo'lgan o'yin texnologiyalarini ko'rib chiqamiz.

Shunday qilib, o'quvchilarni ijtimoiy-madaniy kompetensiyasini rivojlantirishda vitagen ta'lim texnologiyalari samarali vositasi bo'lib, u ham yoshlarda qadriyatlar tizimini shakllantirish vazifasini bajaradi va maktab o'quvchilarining hayotiy pozitsiyasini birlashtiruvchi kuchli vosita hisoblanadi.

Yuqoridagi texnologiyalarning afzalliklari quyidagi jadvalda keltirilgan.

O'quvchilarning ijtimoiy-madaniy kompetensiyalarini rivojlantirish bo'yicha o'qituvchi faoliyatida qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar

Pedagogik texnologiyalar Texnologiyaning asosiy xususiyatlari

Vitagen ta'lim texnologiyalari Mustaqil ravishda yoki o'qituvchining yordami bilan kichik guruhlarda aloqa va o'zaro ta'sir me'yorlari o'rnatiladi, ish yo'nalishlari va umumiy muammoni hal qilish vositalari tanlanadi:

• birovning pozitsiyasini ko'rish, uni baholash, qabul qilish yoki qabul qilmaslik, kelishish yoki baxslashish, o'z nuqtai nazariga ega bo'lish, uni boshqasidan farqlash, himoya qila olish qobiliyati shakllanadi;

- o'zingizni erkin his qilish, individual tezlikda ishlash qobiliyati;
- nafaqat o'z yutuqlari uchun, balki jamoaviy ish natijalari uchun ham javobgarlik;
- shaxsni, uning imkoniyatlari va qobiliyatlarini yetarli darajada baholash shakllanadi.

Loyiha texnologiyalari natijalari: Ta'lim faoliyatining motivatsiyasi:

- muvaffaqiyat holatini yaratish,
- ijobiy his-tuyg'ularni keltirib chiqaradigan muhitni yaratish,
- kommunikatsion «o'qituvchi - talaba - o'qituvchi» muloqotida ijobiy his-tuyg'ularni tashkil etish,
- o'z faoliyatini mustaqil ravishda tahlil qilishni tashkil etish.

O'yin texnologiyalari natijalari: Guruh a'zolari o'rtasida ijobiy munosabatlarni o'rnatish:

- amaliy faoliyat uchun zarur bo'lgan ma'lum ko'nikmalarni shakllantirish;
- mashq natijalariga individual hissa qo'shish zarurati;
- intellektual, hissiy va shaxsan o'zaro yordam ko'rsatadigan o'quvchilarning bevosita o'zaro aloqasi;

- yetarlicha rivojlangan aloqa va ko'nikmalar mavjudligi.

Umumiy xulosa qilib aytganda, ijtimoiy-madaniy kompetensiya - bu shaxsning jamiyat va o'zi to'g'risidagi bilimlari, ko'nikmalari, jamiyatdagi axloqiy normalarda o'zini tutish ko'nikmalari, shuningdek, o'quvchilarning shaxsiy ma'naviy fazilatlarda namoyon bo'ladigan munosabatlarni, uning

motivlari, qadriyat yoʻnalishlarini ichki tizimga birlashtiradigan va ijtimoiy jihatdan erishish uchun tashqi resurslarni integratsiyalash imkonini beruvchi taʼlimdir.

Taʼlim olishning motivatsiyasi, muvaffaqiyatga erishish uchun vaziyat yaratish, ijobiy his-tuygʻularni keltirib chiqaradigan muhit yaratish, “oʻqituvchi - oʻquvchi - oʻqituvchi” muloqotida ijobiy his-tuygʻularni tashkil qilish, oʻz navbatida taʼlim jarayonida innovatsion texnologiyalarni joriy qilish orqali samaradorlikka erishish mumkin. Ijtimoiy-madaniy kompetensiya - oʻquvchi-yoshlarni axloqiy faollik, jamiyatda yashashga intilish, faol fuqarolik pozitsiyasi, maʼnaviy-axloqiy, ijtimoiy-madaniy kompetensiyalarini rivojlantirishda taʼlim-tarbiya jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Fodalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Узлуксиз маънавий тарбия КОНЦЕПЦИЯСИ, 2019 йил 31 декабрдаги 1059-сон қарори.

Мухсиева А.Ш. Умумий ўрта таълим мактаблари ўқувчиларида ижтимоий компетенцияларни ривожлантириш: Монография. –Т.: “ILM ZIYO ZAKOVAT”, 2022. – 129 б.

Калинина Н.В. Развитие социальной компетентности студентов в образовательной среде. - Ульяновск: УИПК ПРО, 2004. - 228 б.

Коблянская Е.В. Психологические аспекты социальной компетентности. - СПб.: СПбГУ, 2005. – 210 б.

Кривенко В. А. Содержание и технология витагенного обучения учащихся //Наука и школа. – 2009. – №. 3. – С. 8-12